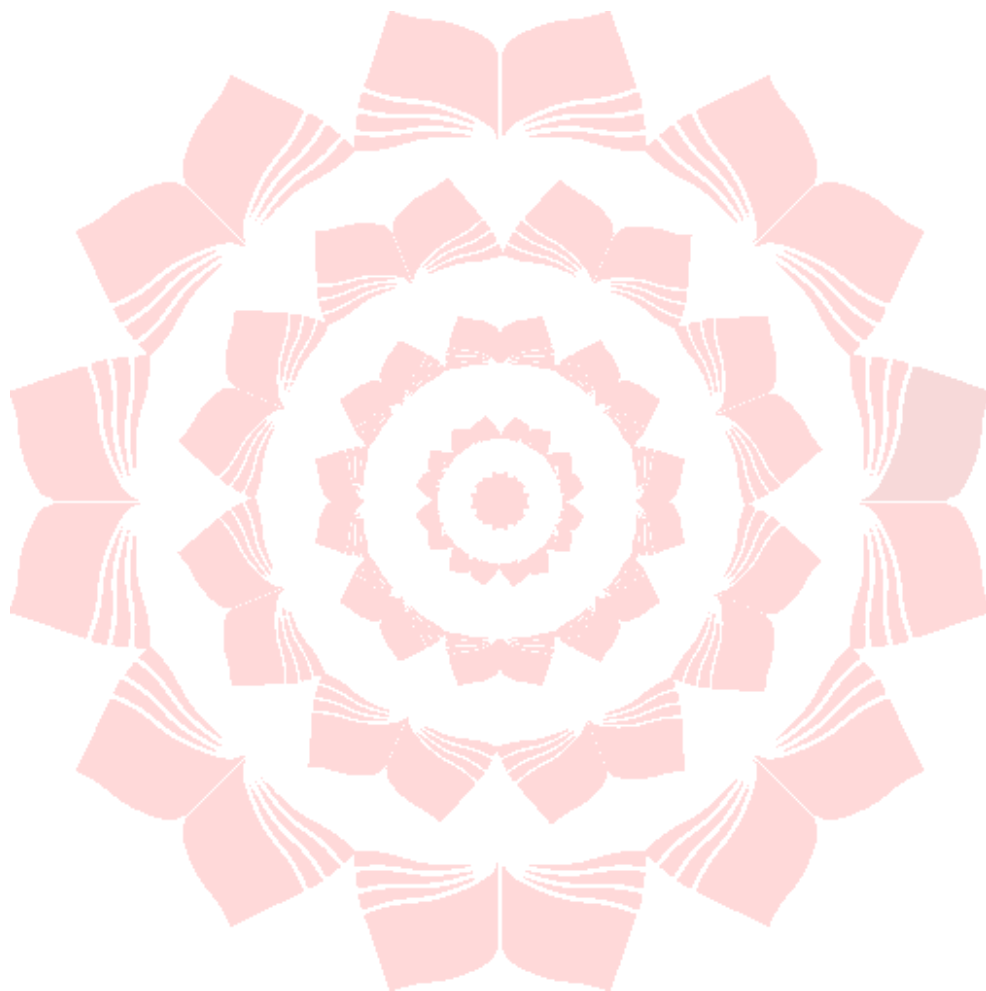
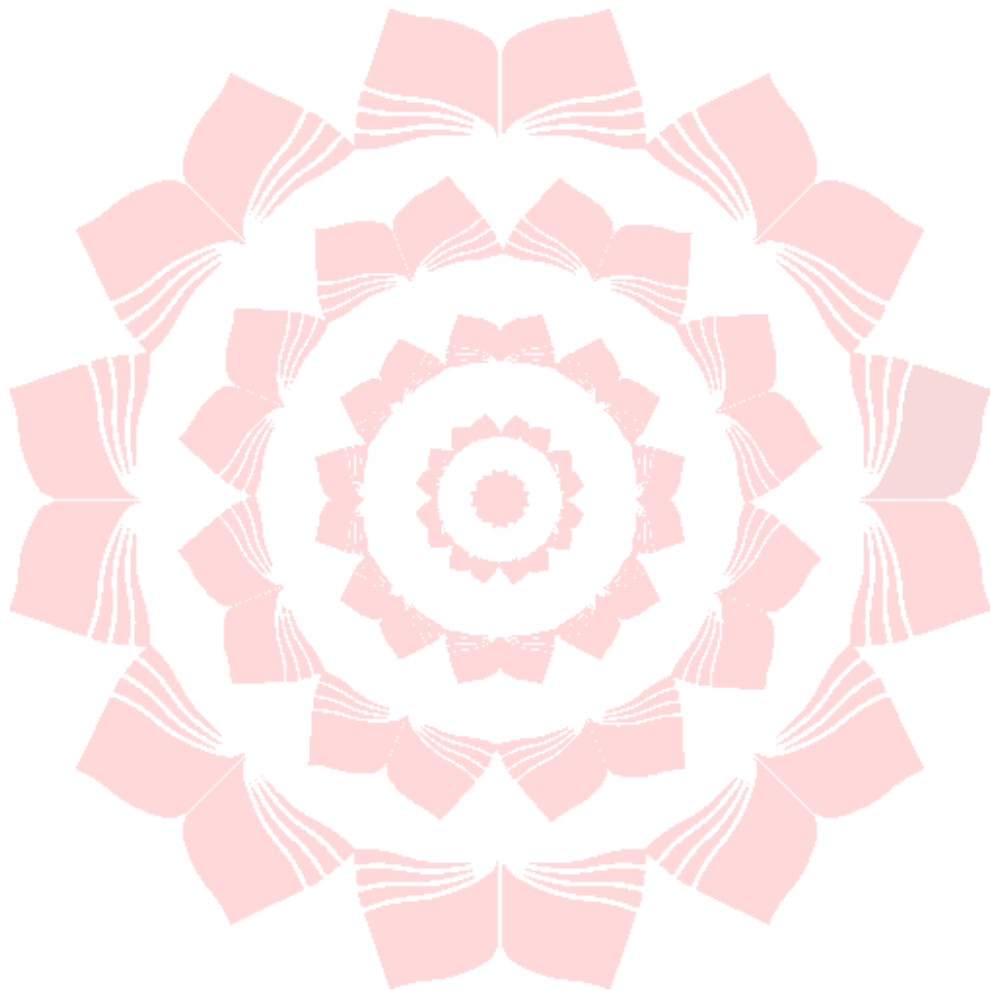


HISTORIA



Colecția **Historia** este coordonată de
Raluca Lazarovici Vereș



CORNEL JURJU

ȘUȘMANII

Epopeea anticomunistă din Apuseni
(1948-1958)

STUDIU MONOGRAFIC

Prefață de Cosmin Budeancă

Ediție îngrijită de Flori Bălănescu



Ratio et Revelatio

2025

Colecția *Historia* este coordonată de Raluca Lazarovici Vereș

Volum apărut sub egida Institutului Național pentru Studiul
Totalitarismului, Academia Română.

Redactor: Flori Bălănescu

Coperta: Gabi Giulușan

DTP: Paula Cionca

Tipărit la Print Expert, Oradea

© Copyright: Ratio et Revelatio, 2025

Imagine coperta I: Familia Șușman: Teodor, Catrina, copiii Teodor,
Traian și Avisalon, cca 1928. Arhiva familiei Șușman.

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
JURJU, CORNEL

Șușmanii : epopeea anticomunistă din Apuseni (1948-1958) :
studiu monografic / Cornel Jurju ; pref. de Cosmin Budeancă ;
ed. îngrijită de Flori Bălănescu. - Oradea : Ratio et Revelatio, 2025

ISBN 978-630-6657-34-6

I. Budeancă, Cosmin (pref.)

II. Bălănescu, Flori (ed.)

94

Editura Ratio et Revelatio

Str. Sofiei nr. 3, Oradea, Bihor, România, 410183

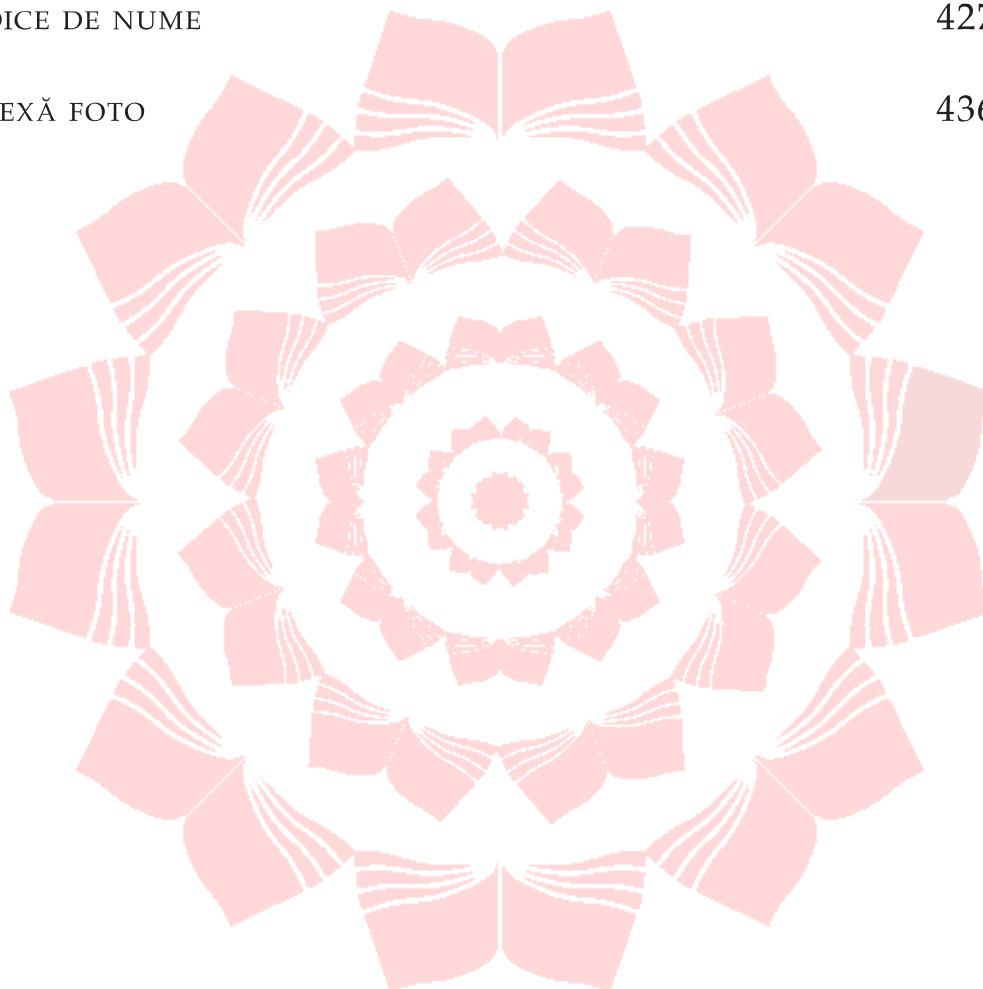
e-mail: office@ratioetrevelatio.com

www.ratioetrevelatio.com

CUPRINS

LISTA ABREVIERILOR	7
PREFAȚĂ. „ȘUȘMANII”... O POVESTE FĂRĂ SFÂRȘIT	9
CÂTEVA GÂNDURI PRELIMINARE	15
I. MOȚII	21
II. VREMURILE	57
III. ȘUȘMANII	99
1. Mâncarea	108
2. Hainele	120
3. Armele	128
4. Adăposturile	135
5. Partizanii, statul și satul	150
6. Supraviețuirea	173
7. Viața	195
IV. OAMENII	213
1. Răchitele	218
2. Sate și cătune	235
3. Câmpeni	244
4. Beiuș	246
5. Huedin	253
V. SECURITATEA	277
VI. SFÂRȘITUL	315
1. Teodor Suci	315
2. Traian Șușman	318
3. Teodor Șușman – tatăl (1894–1951)	323
4. Ioan Bortos	330

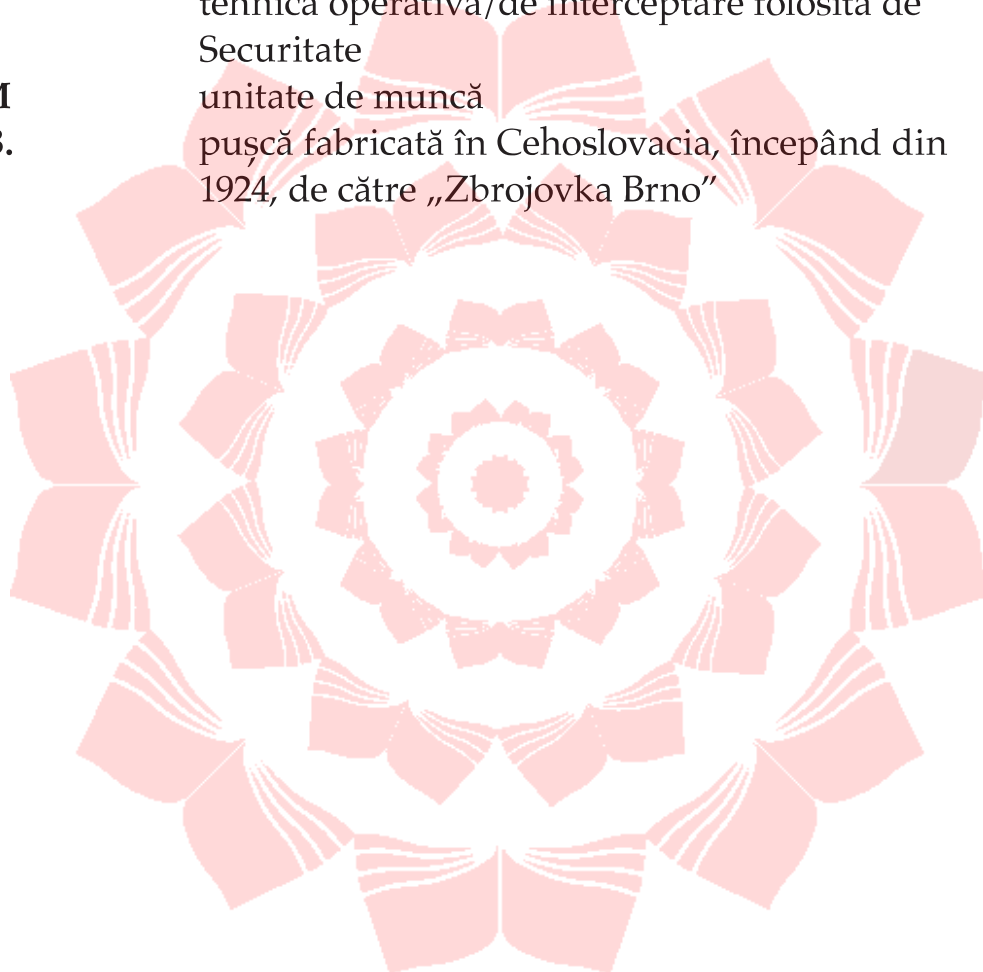
5. Ioan Popa	333
6. Gheorghe Mihut	335
7. Mihai, Lucreția, Roman	339
8. Teodor și Avisalon	361
 VII. MEMORIA	 383
 INDICE DE NUME	 427
 ANEXĂ FOTO	 436



LISTA ABREVIERILOR

ACNSAS	Arhiva Consiliului Național pentru Studierea Arhivelor Securității
AFDPR	Asociația Foștilor Deținuți Politici din România
(A)IIO	Arhiva Institutul(lui) de Istorie Orală din Cluj-Napoca
BPD	Blocul Partidelor Democratice
CP	Cod Penal
D(G)LCM	Direcția (Generală a) Lagărelor și Coloniilor de Muncă
DGSS	Direcția Generală a Securității Statului
DO	domiciliu obligatoriu
DRMAI	Direcția Regională a MAI
DRSS	Direcția Regională a Securității Statului
FMP	Fișa Matricolă Penală
FND	Frontul Național Democrat
IICC(ME)R	Institutul de Investigare a Crimelor Comunismului și Memoria Exilului Românesc
IFET	Întreprinderea Forestieră de Exploatare și Transport
INST	Institutul Național pentru Studiul Totalitarismului
IPEIL	Întreprinderea pentru Exploatarea și Industrializarea Lemnului
î.c.	închisoare corecțională
MAI	Ministerul Afacerilor Interne
MAN	Marea Adunare Națională
m.s.	muncă silnică
m.s.v.	muncă silnică pe viață
PCR	partidul Comunist Român
PMR	Partidului Muncitoresc Român
P.P.S. (pistol)	Polizei-Pistole Schmal

R.A.T.A.	Regia Autonomă a Transporturilor cu Autobuzele
RPR	Republica Populară Română
SJCAN	Serviciul Județean Cluj al Arhivelor Naționale
t.g.	temniță grea
TM(T)	Tribunalul Militar (Teritorial)
TMTB	Tribunalul Militar Teritorial București
TO	tehnică operativă/de interceptare folosită de Securitate
UM	unitate de muncă
Z.B.	pușcă fabricată în Cehoslovacia, începând din 1924, de către „Zbrojovka Brno”



PREFAȚĂ

„Șușmanii”... o poveste fără sfârșit

În 5 noiembrie 1997, împreună cu Valentin Orga și Horea Mătiș, am realizat în localitatea Bologa, județul Cluj, primul interviu de istorie orală din carieră. Interviewatul, Ioan Gordan, avea atunci 76 de ani și fusese arestat și condamnat la 15 ani de închisoare pentru colaborarea cu grupul „Cruce și Spadă”. Cu toate acestea, l-a cunoscut și pe doctorul Iosif Capotă, de care fusese apropiat după război, iar pe parcursul interviului ne-a povestit și despre grupul „Teodor Șușman”. Astfel am intrat în contact cu un subiect de care, iată, la mai bine de 27 de ani, am rămas încă preocupat.

Au urmat apoi alte interviuri despre rezistența anticomunistă din zonă, în Răchițele, Scind, Morlaca, Călata și, între noiembrie 2000 și februarie 2001, în Cluj-Napoca, împreună cu Cornel Jurju, am realizat un lung interviu de tip „povestea vieții”, pe parcursul mai multor întâlniri, cu Lucreția Jurj. Acesta s-a materializat în volumul *„Suferința nu se dă la frați...”*. *Mărturia Lucreției Jurj despre rezistența anticomunistă din Apuseni (1948–1958)*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 2002, reeditat într-o formulă revăzută și adăugită după 20 de ani, în 2022, la Editura Polirom, Iași. Între timp, împreună cu Denisa Bodeanu am mai publicat, ca editori, volumul *Rezistența anticomunistă din România. Grupul „Teodor Șușman” (1948–1958). Mărturii*, Editura Argonaut, Cluj-Napoca, 2004. La acestea se mai poate adăuga o serie de studii și articole dedicate subiectului, publicate în țară și în străinătate, prezentări la conferințe și manifestări științifice, intervenții în emisiuni de radio și televiziune. De asemenea, am consultat numeroase dosare întocmite de autoritățile vremii (Jandarmerie, Securitate) membrilor Grupului Teodor Șușman sau susținătorilor lor, am participat la două din cele trei campanii de cercetări arheologice de la Tranișu (jud. Cluj) de căutare a osemintelor fraților Teodor și Avisalon Șușman și la alte activități cu caracter cultural-educativ în relație cu tema. Nu în ultimul rând, din 2019, ca redactor-șef al *Memoria – revista gân-*

dirii arestate, am promovat constant demersurile făcute de Clubul Monarhiștilor Clujeni dedicate „Șușmanilor”.

Am făcut acest intro – cu rezerva de a nu fi considerat o „auto-laudatio” – pentru a evidenția faptul că a existat o suprapunere cronologică între evoluția carierei mele și preocupările cu privire la istoria grupului de luptători anticomuniști „Teodor Șușman”. În aceste condiții, decizia lui Cornel Jurju de a realiza o lucrare monografică dedicată „Șușmanilor” nu a putut decât să mă bucure și, mai mult decât atât, am fost foarte onorat când m-a solicitat să o prefățez.

Lucrarea de față, *Șușmanii. Epopeea anticomunistă din Apuseni (1948–1958)*, ilustrează foarte bine ceea ce, îndeobște, istoricii cunosc, anume că cercetarea trecutului nu este deloc o misiune simplă și, mai ales, nu poate fi considerată niciodată definitiv încheiată. Astfel, în urmă cu mai bine de 27 de ani istoria opozanților anticomuniști din Munții Apuseni (inclusiv a celor din Grupul „Teodor Șușman”) putea fi făcută exclusiv pe baza mărturiilor orale ale unora dintre cei care au supraviețuit regimului totalitar încheiat prin Revoluția din 1989. Unii dintre cei care au fost participanți direcți sau martori la evenimente nu mai erau în viață, iar alții nu aveau încă disponibilitatea de a povesti, aflându-se încă sub imperiul temerilor trecutului. La alții echipa de tineri istorici de la Institutul de Istorie Orală din Cluj, condusă de profesorul Doru Radosav, nu a reușit să ajungă, din considerente ce au ținut mai mult de lipsa posibilităților materiale, decât de dorința sau interesul profesional. Câțiva ani mai târziu, în 2000, a început să funcționeze Consiliul Național pentru Studierea Arhivelor Securității, iar o selecție sumară de documente a fost disponibilă. Lor li s-au adăugat alte documente ale fostei Jandarmerii, aflate la Filiala Cluj a Arhivelor Naționale. Foarte utile, ele au ajutat la cunoașterea cadrului în care s-a instaurat regimul comunist în această parte a țării și cum s-a catalizat reacția de opoziție a localnicilor, inclusiv a celor din Grupul Teodor Șușman.

O înțelegere mai profundă a fost posibilă, însă, abia după ce au putut fi accesate zecile de mii de file cuprinse în dosarele membrilor Grupului și ale susținătorilor. Dar acest avantaj major a atras

după sine și dificultatea de a procesa și valorifica istoriografic cantitatea imensă de informații. Într-o mică măsură acest lucru s-a făcut, totuși, în studiul introductiv al ediției a II-a a cărții „*Suferința nu se dă la frați...*”, chiar dacă lucrarea era centrată, mai degrabă, pe destinul Lucreției Jurj.

În volumul de față, dedicat „Șuşmanilor”, Cornel Jurju reușește ceea ce orice istoric onest își dorește, anume să își poată dezvolta narațiunea având la bază cât mai multe surse posibile. Astfel, el pune împreună informații din documente întocmite de autoritățile vremii, din mărturii de istorie orală, presă, lucrări publicate și surse web, realizând – fără nicio îndoială – cea mai amplă și completă analiză a unui grup de luptători anticomuniști care s-a scris până acum la noi în țară.

Din punct de vedere structural, lucrarea debutează cu o parte introductivă, în care se arată pe scurt contextul realizării volumului, după care sunt prezentați „moșii”, localnicii care populează zona în care a acționat Grupul Șuşman, într-un demers istoric cu unele valențe antropologice. Pe lângă acest cadru mai general se introduc și primele elemente descriptive despre familia lui Teodor Șuşman și situația socială la nivelul localității Răchițele până la Al Doilea Război Mondial.

În următoarele două capitole, „Vremurile” și „Șuşmanii”, este analizat modul în care tăvălugul schimbărilor politice și socio-economice a marcat populația României începând cu finalul războiului și, implicit, pe localnicii din Munții Apuseni și din Răchițele. Aici se găsește cheia de înțelegere a ceea ce a urmat, respectiv cum și de ce s-a constituit grupul de luptători anticomuniști „Teodor Șuşman”, dar și ce a urmat pentru o perioadă de peste 75 de ani. Cât privește capitolul „Șuşmanii”, cel mai amplu al lucrării, acesta le este dedicat membrilor Grupului și descrie detaliat diverse aspecte ale vieții lor pe parcursul celor peste nouă ani de activitate, de la alimentație, îmbrăcăminte, adăpostire, și până la dificultățile de a supraviețui.

Foarte important pentru înțelegerea felului în care s-a derulat istoria „Șuşmanilor” este și capitolul patru, „Oamenii”, în care se realizează o veritabilă panoramă a arealului geografic și social al

comunităților din zona Apusenilor, evidențiindu-se faptul că fără susținerea localnicilor, animați de puternice sentimente anticomuniste, ar fi fost imposibil ca membrii Grupului să supraviețuiască o perioadă atât de îndelungată.

Planurile complexe, metodele și acțiunile întreprinse de Securitate – „brațul înarmat” al Partidului Comunist – de urmărire și, în cele din urmă, de anihilare a Grupului Șușman, sunt descrise și analizate într-un capitol dedicat. Aici se fac referiri suplimentare inclusiv la raportul extrem de disproportionat, atât din punct de vedere numeric, cât mai ales al resurselor implicate, dintre Grup și angrenajul represiv pus în mișcare de statul comunist.

Majoritatea membrilor Grupului Șușman au avut un final tragic, iar în capitolul „Sfârșitul” sunt descrise detaliat aceste momente încărcate de dramatism în cazul fiecăruia dintre cei care au ales să își urmeze destinul și să nu se supună noului regim, chiar dacă au fost conștienți – cel puțin de la un punct încolo – că nu mai au sorți de izbândă.

Ultimul capitol, „Memoria”, este foarte relevant și util într-o înțelegere felului cum trecerea anilor a aruncat lumini și umbre asupra istoriei „Șușmanilor”, dar și cum regimul comunist a creat o adevărată falie în comunitatea din Răchitele, pe care anii ce s-au scurs de la evenimente nu au reușit să o estompeze.

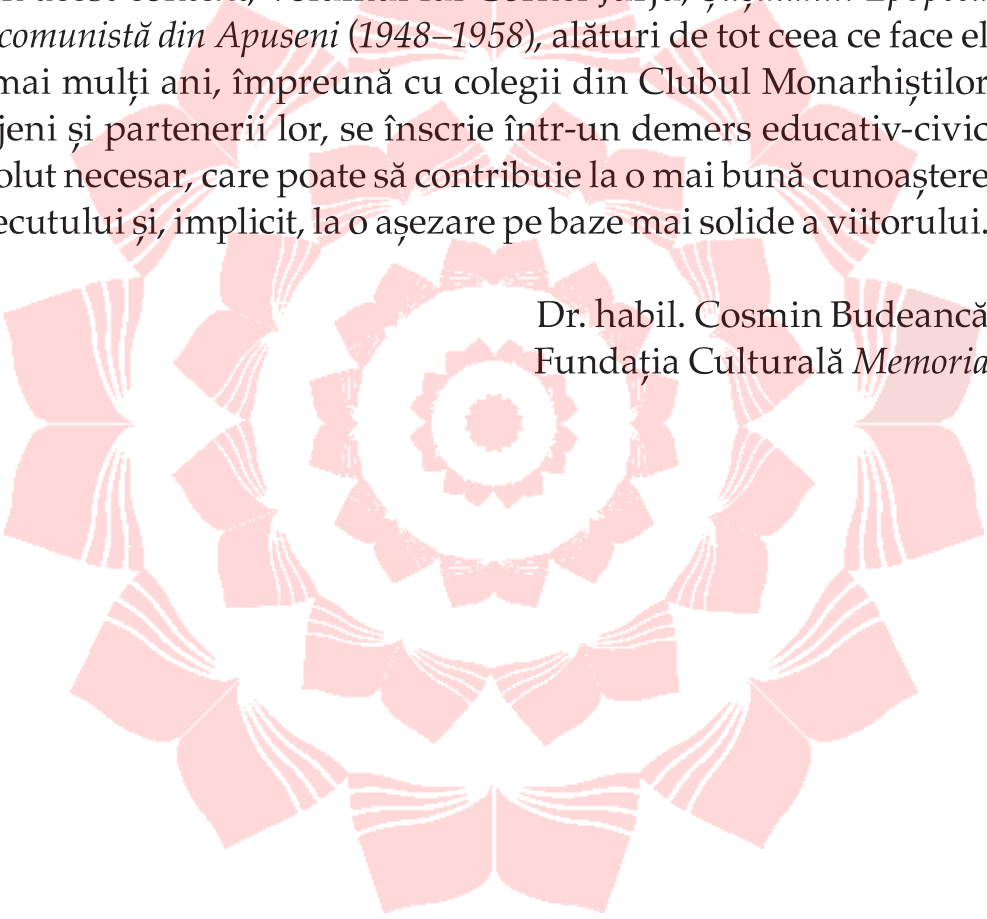
Așa cum se poate remarca din scurta prezentare a capitolelor, lucrarea acoperă toate aspectele istoriei Grupului Șușman, în ansamblul său. Ea are pagini consistente care reliefează biografiile membrilor, dar și contextualizări ample, și de profunzime totodată, despre istoria comunităților și a unor susținători din arealul de acțiune al organizației. Pentru că istoria Grupului este greu de prezentat într-o manieră liniară, Cornel Jurju a apelat la o abordare în straturi concentrice, fără să reia decât foarte rar unele informații. Astfel, fiecare pagină aduce clarificări suplimentare și contribuie la conturarea unei imagini comprehensive privitoare atât la evoluția Grupului, cât și la transformările societale din zona Munților Apuseni, din această perspectivă analiza excedând cadrul temporal cuprins între 1948–1958.

Înainte de a încheia, aş vrea să fac precizarea că nu am numit întâmplător această prefată „*Şuşmanii*”... *o poveste fără sfârşit*”. Două din cele trei volume care au fost dedicate de noi anterior subiectului (2002 şi 2022) au avut ca ecouri/replici alte trei volume, dintr-o perspectivă diametral opusă. Două dintre ele au fost semnate de Teofil Răchiteanu şi Teodor Boc (localnici din Răchitele), iar al treilea de Viorel Cacoveanu. Poate şi volumul de faţă va stârni reacţii şi va fi urmat, la rândul său, de un altul. Ceea ce ar fi perfect normal, pentru că trăim într-o societate democratică, în care fiecare cetăţean este liber să se exprime. Iar această abordare polifonică, chiar dacă deloc armonică, este de dorit unei istorii cu o singură perspectivă, aşa cum s-a întâmplat înainte de 1989, inclusiv în privinţa Grupului Teodor Şuşman.

Este, aşadar, mai mult decât necesar ca astfel de cercetări şi publicarea de lucrări despre subiectul rezistenţei armate anti-comuniste, alături de altele despre diverse aspecte ale istoriei recente, să continue. Pentru că în pofida abordărilor anterioare şi a numeroaselor – dar încă insuficientelor – lucrări de memorialistică, tematice, interviuri, se poate observa la nivelul opiniei publice mai degrabă o necunoaştere a subiectului. Şi avem în vedere inclusiv recentele discuţii pe marginea propunerii legislative PL-x nr. 168/2025, prin care se dorea modificarea şi completarea Ordonanţei de urgenţă nr. 31/2002 privind inter-zicerea organizaţiilor, simbolurilor şi faptelor cu caracter fascist, legionar, rasist sau xenofob şi a promovării cultului persoanelor vinovate de săvârşirea unor infracţiuni de genocid contra umanităţii şi de crime de război, precum şi pentru modificarea Legii nr. 157/2018 privind unele măsuri pentru prevenirea şi combaterea antisemitismului. În acest context am remarcat în spaţiul public luări de poziţie ale unor persoane influente sau a unor persoane ce activează în domeniul istoriei (dincolo de cele ale unor oameni simpli), care referindu-se la ceea ce a reprezentat rezistenţa anticomunistă din munţi s-au pronunţat în deplină necunoştinţă de cauză, făcând afirmaţii nedocumentate ori perpetuând diverse informaţii false. Iar importanţa cunoaşterii istoriei recente – respectiv, cât de periculoasă este necunoaşterea

ei – a fost relevată atât de alegerile de la finalul anului 2024, dar și de rezultatele sondajului realizat de INSCOP Research la comanda IICCMER, care a fost dat publicității la 22 iulie 2025, și care a avut ca temă „Percepția populației cu privire la regimul comunist. Reperele nostalgiei”. În continuitate cu alte sondaje similare realizate în anii anteriori, acesta a arătat o creștere în rândul populației a nostalgiei față de regimul comunist, fapt ce evidențiază o dată în plus carențe educaționale și de informare despre trecutul recent.

În acest context, volumul lui Cornel Jurju, *Sușmanii. Epopeea anticomunistă din Apuseni (1948–1958)*, alături de tot ceea ce face el de mai mulți ani, împreună cu colegii din Clubul Monarhiștilor Clujeni și partenerii lor, se înscrie într-un demers educativ-civic absolut necesar, care poate să contribuie la o mai bună cunoaștere a trecutului și, implicit, la o așezare pe baze mai solide a viitorului.



Dr. habil. Cosmin Budeancă
Fundația Culturală *Memoria*

CÂTEVA GÂNDURI PRELIMINARE

Istoricul Grupului Teodor Șușman a iscat curiozitate, s-a scris relativ mult și, cât privește specificul textelor, destul de diversificat. De la jumătatea anilor 1990 au apărut destul de numeroase articole de presă, nu puține interesante prin informația oferită și prin felul în care sunt scrise. S-au publicat studii istorice de tip sinteză, care utilizează o varietate de surse documentare. Cu deosebire, au fost editate rezultatele deosebit de valoroase ale unei cercetări de istorie orală, care a fost întreprinsă între 1997–2001 de către Institutul de Istorie Orală din Cluj sub îndrumarea inspirată și inovativă a profesorului Doru Radosav.

Între aceste demersuri editoriale, probabil cel mai cunoscut a devenit cartea *Suferința nu se dă la frați. Mărturia Lucreției Jurj despre rezistența anticomunistă din Apuseni (1948–1958)*. Apărută în două ediții – în 2002, la Editura Dacia, Cluj-Napoca, și în 2022, la Editura Polirom, Iași, cartea privilegiază autobiografia Lucreției Jurj (singura femeie din Grup), însoțită de un studiu istoric, mult extins în ediția a doua.

Dacă s-ar face o ierarhie a organizațiilor rezistenței armate anti-comuniste, în funcție de interesul manifestat în sfera editorial-publicistică, probabil că Grupul Șușman s-ar situa în primele locuri, alături de Grupul Arnăuțoiu din Făgăraș. Este un nivel de atenție potențat de elementul longevitate, de teritoriul extins în care a acționat (patru județe), dar mai ales de întâmplările memorabile (tragice și spectaculoase) de care este presărată viața partizanilor de la Răchițele, județul Cluj.

Totuși, cu toate cele scrise și publicate, o nouă încercare de reconstituire a episodului Șușman, chiar dacă a fost unul aferent istoriei locale, își poate justifica rostul din mai multe motive. *Suferința nu se dă la frați* focalizează atenția asupra mărturisitoareii Lucreția Jurj, care, vrând-nevrând, devine personajul central al întregii narațiuni. Or, conținutul factual, mult mai complex, recla-

mă o abordare mai elaborată care să înglobeze noi perspective și nuanțe, totodată situându-i în centrul dramei istorice, în acord cu adevărul, pe Teodor Șușman și familia sa. Similar celorlalte nuclee de rezistență armată anticomunistă, apariția Grupului Teodor Șușman a fost provocată de aceeași cauzalitate generală, impunerea abuzivă a regimului comunist, care aducea cu sine propriile norme moral-ideologice și de aici propriul sistem de organizare al societății, echivalent cu negarea radicală a realităților existente. Dar, alături de aspectul cauzal general și imediat, rezistența anticomunistă din Apuseni, cum dorim să arătăm în această carte, a putut exista și datorită specificităților locale, de natură socială, temporală și spațială.

La jumătatea secolului al XX-lea, locuitorii Apusenilor erau purtătorii unei interesante memorii a trecutului. Ea integra scene exemplare provenite din ultimii peste 150 de ani de istorie, în care moții luptaseră pentru a-și apăra drepturile și stilul de viață. Prin urmare, alegând să înfrunte comunismul, moții se simțeau nu doar îndreptățiți, ci aproape obligați să pornească la luptă de faptele curajoase și eroice ale înaintașilor. La aceeași bornă crono-logică (jumătatea secolului trecut), teritoriul Apusenilor găzduia o realitate antropologică având la bază un interesant sincretism între natura muntelui și existența omului, din care s-au hrănit un tip accentuat de solidaritate umană și un mod de viață simplu, arhaic și fascinant deopotrivă. De altfel, narațiunea, chiar dacă are în prim-plan rezistența anticomunistă, cuprinde o sumă de date și descrieri, preluate din mărturiile orale sau din documentele poliției politice, care conturează o imagine asupra vieții tradiționale a moților, aflată la începutul unei descompuneri accelerate sub influența comunismului, autoproclamat modernizator.

Acesta a fost spațiul geografic și de civilizație în care a apărut și s-a dezvoltat în deceniile interbelice – ca figură reprezentativă, ca lider – Teodor Șușman, pe care moții contemporani l-au învestit cu respect și încredere. La sfârșitul celui de Al Doilea Război Mondial și după instaurarea comunismului, în jurul personajului Șușman, plecând de la același context, s-au format grupul și feno-

menul rezistenței anticomuniste. Utilizând termenul fenomen, subliniem, acesta fiind un alt obiectiv al cărții, că anvergura Grupului Teodor Șușman a fost semnificativ mai mare prin implicații și adâncimea suportului social. Organizația de la Răchițele, care nu a depășit efectivul de 10 oameni înarmați, a fost doar partea vizibilă a unei atitudini generale de respingere a comunismului, care, în anii 1940 și 1950, a fost împărtășită, tacit sau manifest, de marea parte a populației din Nordul Apusenilor, cum nu o dată au constatat cu insatisfacție Securitatea și Miliția. Drept urmare, în paginile ce urmează, cititorul va descoperi argumente care arată că din fenomenul rezistenței anticomuniste, antrenat în jurul Grupului Teodor Șușman, au făcut parte, alături de partizanii purtători de arme, sute (poate mii) de susținători direct implicați și alte mii de cetățeni (până la zeci de mii) care așteptau, „cu sufletul la gură”, „să vină americanii” și să cadă comunismul.

În partea finală, textul fixează câteva borne în odiseea pe care o parcurge memoria rezistenței anticomuniste din Apuseni de la sfârșitul anilor 1950 și până spre actualitate. Ca observație generală, această memorie traumatică – a abuzurilor, opresiunii și suferinței – a trecut prin două etape. Perioada negației a durat până în 1989 și a constatat în reprimarea oricărei expuneri publice despre Grupul Teodor Șușman. Începând cu 1990, cu un preludiu surprinzător și important apărut în anii 1970 în sfera literară, memoria Grupului Șușman a fost recuperată și comunicată public prin diferite modalități de expresie. În această a doua etapă, cum se va vedea, amintirea partizanilor a fost menținută pe teritoriul controverselor și al boicotului tocmai în Răchițele, cu deosebire prin acțiunile a două personalități locale, cu temeliile biografice clădite în comunism.

În subsidiar, volumul transmite alte câteva mesaje și sentimente pe care, probabil, cititorul le va sesiza. O atenționare, dacă este îngăduit termenul, cu substrat politic, care semnalează forța distructivă a totalitarismului comunist, de extremă stânga, obsedat să reconstruiască sufletul și mintea oamenilor prin asalt propagandist și prin măsuri opresive. O admirație pentru conștiința morală a generațiilor de moși de la jumătatea secolului trecut, în care s-au

regăsit solidaritatea cu aproapele, cinstea, răbdarea, dârzenia, puterea de sacrificiu. Un sentiment de uimire față de acea viață a țăranilor din Apuseni, bazată pe simplitate și robustețe fizico-psihică, ritualizată în credințe și obiceiuri, guvernată de darurile și de vitregiile muntelui.

Pe de altă parte, narațiunea pe care o propune această carte s-ar putea asemana cu o drumeție pe munte, însoțită de dificultăți și provocări. Ca să o parcurgi până la capăt, este nevoie de răbdare, de atenție, de perseverență, la finalul „călătoriei” existând posibilitatea de a se rămâne cu o experiență culturală și sufletească favorabilă.

Realizarea acestui conținut se datorează și sprijinului pe care l-am primit de la câteva persoane apropiate, atât mie, cât și subiectului. Istoricul Cosmin Budeancă, bun și vechi prieten/colaborator, mi-a oferit cu generozitate corpul de documente pe care le-a căutat și primit din Arhiva Consiliului Național pentru Studierea Arhivelor Securității. Într-o oarecare măsură, studiul istoric din *Suferința nu se dă la frați*, volum publicat și republicat împreună cu Cosmin, îndeplinește rolul de schiță, plecând de la care, informațional și ideatic, se dezvoltă textul prezent. Privitor la aceeași componentă documentară, de un ajutor important mi-au fost materialele oferite de Constantin și Carmen Șuşman, alături de permanenta și admirabila dumnealor sollicitudine. Obținute în decursul anilor, aceste documente provin tot din arhiva Securității. Însă, neavând o identitate arhivistică decelabilă (apartenența la un dosar sau la un volum anume) sunt citate în paginile cărții ca documente existente în arhiva urmașilor familiei Șuşman. Pentru a situa cât mai corect în teren diversele toponime consemnate în documentele consultate, dar și pentru a semnifica mișcările partizanilor și ale poliției politice în geografia muntelui, deosebit de prețioase mi-au fost clarificările primite de la Mircea Șuşman, sătean din Răchițele și ranger la Administrația Parcului Natural Apuseni.

La finalul acestor considerații, o scurtă mențiune se cuvine să fac în dreptul soției mele, Adela. În decursul ultimilor trei-patru ani, am avut nenumărate discuții și schimburi de idei despre acest

episod cu totul special din istoria recentă a Apusenilor. Îi mulțumesc pentru inepuizabila răbdare și atenție. Îi mulțumesc pentru sugestiile oferite, dar și pentru faptul că a fost primul lector, competent și exigent, al acestei cărți.

